

RECENZIO

Vikárius László

A ZENEI KREATIVITÁS VISSZANYERÉSÉÉRT

Vitairat a zenei notáció, rögtönzés és fantázia történetéről

Dolinszky Miklós: Jelképtől jelig. A kreativitás elvesztése a modern Nyugat zenei gyakorlatában. Budapest: Typotex, 2019

Dolinszky Miklós személyében rendkívül széles látókörű zenetörténészt ismerhetünk meg. Miközben írásaiban kifejezett hajlam mutatkozik a komplex, sőt gyakran elvont elméletalkotásra, igen elmélyült gyakorlati zenetörténészi és közreadói tapasztalatokkal rendelkezik, s e tapasztalatait szokatlanul sok területen szerezte. A kottázás problematikájával, melynek régebb óta kitüntetett figyelmet szentel, legalábbis a barokktól a 19. század végéig foglalkozott már zenei közreadóként. Emellett a teljes nyugati zenetörténet és zeneelmélet iránt erős érdeklődést mutat a középkortól a kortárs zenéig. A nemzetközi szakirodalmon alapuló zenetudományi olvasottsága is imponáló.

Jelképtől jelig címmel megjelent könyvének alaptézisei meggyőzők. Témaválasztása, eredeti meglátásai egyúttal komoly pedagógiai elkötelezettségre vallanak. Magáért beszél, s a szerzőre különösen jellemző a mű felelősségérzettel és aggodalommal megfogalmazott alcíme: „A kreativitás elvesztése a modern Nyugat zenei gyakorlatában”. Munkájában teljes joggal emeli ki a különbséget szabad rögtönzés és a régebbi korszakok modellalapú zenei gyakorlata között. Természetesen a mai napig valamilyen szinten része a zeneoktatásnak modellek memorizálása. Ilyen például a harmóniatan, a hangszeres játék és ének alapgyakorlatai. Ezek azonban mechanikus, gépiességre szoktató feladatok, melyek teljesen – és egészségtelenül – elkülönülnek a kizárólag művek reprodukálásra épülő előadói feladatoktól. Dolinszky tiszteletre méltó módon elmélyült művészetelméleti munkájának célját abban jelöli ki, hogy a zeneoktatás a zenélésben visszaadhassa „a létrehozás örömét”.

Habár számomra csak nehezen vált világossá a cím – *Jelképtől jelig* – pontos jelentése, a munka fő mondanója kezdettől fogva nagyon is egyértelmű. Eszerint a régebbi zenetörténetben (a 18. század közepéig) a zene nagyobbára modellek megvalósítását jelentette, s elsősorban élő gyakorlatban manifesztálódott, mely élő gyakorlat mellett a rögzített, írott, nyomtatott kompozíció csak részben és fokozatosan kapott hangsúlyt, ahogy egyre inkább előtérbe került a műelvű (opusközpontú) zenei alkotás maga. A régebbi zenetörténetre jellemző „orális” gyakorlatot tévesen azonosítjuk az improvizációval, mely a 18. századi szabad fantázia nyomán a 19. században vált általánossá kötetlen rögtönzés formájában.

A címben szereplő „jelképtől jelig” értelme világosabban követhető Dolinszky-nak egy rövidebb, előzetesen a *café momus* honlapján publikált írásában: „A jelképtől a jel felé: Írott hangfelvétel – hangzó írás”. Talán így fogalmazhatjuk meg: míg a kotta korábban csupán „jelképe” kívánt lenni a megszólaló zenének, később a megszólaltatandó zene mind egyértelműbben követendő „jelévé” vált. Ennek a könyvet előkészítő tanulmánynak a továbbfejlesztésén alapul a könyv néhány részlete.

Miközben tökéletes a diagnózis és tökéletesen meggyőző annak leírása, miként válik az egyre pontosabb (egyre „jelszerűbb”) zenei notáció megújulásra egyre képtelenebb s csupán pusztán ismétlés alapjául szolgáló előírás, több lényeges kérdés mintha nem kapna kellő figyelmet. Először is a zenei notáció mégiscsak fokozatosan – és egy történeti logika szerint – vált mind részletesebbé. Ha elképzelhető is egy döntő minőségi átszapás, attól még az a zenei notáció történetében benne rejlő tendencia mentén történt, ami bizonyos fokig elkerülhetetlenként tünteti fel e bármily gyökeres változást is. Másrészt korábbi korok notációja a maguk kora számára lényegesen részletesebben és pontosabban rögzíthette a zenét, mint ezt az utókor látja, hiszen az uralkodó, alkalmasint egészen szűk körben gyakorolt lokális előadásmód segédeszközöként használták. Emellett jellemző, hogy a 18–19. századtól kezdve föl kellett fedezni régebbi korok zenéjét, s a notációt éppúgy meg kellett fejteni, mint elfeledett nyelvek írásjeleit.

Fölvethető, hogy az írásos zenekultúra sajátosságainak kétségkívül bizonyítható visszavetítése a modern kor előtti („premodern”) korszakokba vizsgálható-e és így abszolutizálható-e az írásosságra és rögzítettségre törekvő kultúra jóval általánosabb és átfogóbb vizsgálata nélkül. (Szent szövegektől a nevelést, iskolázást, magasabb műveltséget jelentő mintaszerű művek kanonizálásáig az ókortól kezdve.) Az is kérdéses, hogy Lydia Goehr – Dolinszky munkája számára fontos támpontul szolgáló és alighanem ihlető – nagy jelentőségű könyvében (*The Imaginary Museum of Musical Works*, 1994) megjelölt 1800 körüli döntő időhatár nem elsősorban a nemzeti kultúrák összefüggésében értelmezhető-e. Ezt egyébként igen helyesen a modern zenetudományra vonatkozóan Dolinszky is említi. Amellett bármennyire érdekes – sőt üdítő – a művelődési célú itáliai „Grand Tour”-hoz kapcsolódó élménybeszámolók újraértelmezése (tulajdonképpen egyfajta „dekonstrukciója”), amely kétségtelenül sokat lepez le abból, hogy az „északi” szellemiség képviselői, Goethe vagy Mendelssohn hogyan értették félre az itáliai kultúra „természetességét”, nem lesz-e ugyancsak félreértés, ha elhanyagolhatónak tartjuk az utazók kritikájában és művészeti eszményeiben lévő valós értékeket. Épp ezért óvni kell az írásos kulturális teljesítmény, sőt a reprodukciós kultúra értékeinek teljes (mondhatni: romantikus) alábecsülésétől. Amellett mai létezésünk is jóval többféle és többretegű. Közöttünk is él a művészetnek (és mindenféle alkotó megnyilatkozási, megnyilvánulási lehetőségnek) az a spontánabb és csiszolatlanabb létmódja, melyet a munka zenekultúránkból hiányol. Ugyanakkor a zene (az európai kultúrában a 9. századtól fokozatosan, sok lépcsőben lezajló) írásosan rögzített művészetté válásával korábban nem létező társadalmi rangot biztosított alkotóinak és előadóinak.

A zeneoktatás Dolinszky által javasolt reformját nagyra értékelem, de nem tudom nem egy újabb modern pedagógiai módszernek tekinteni, mely bizonyos történeti kompozíciós eljárásokhoz nyúl vissza. Lehetséges sikerességéből mindez semmit sem von le, legföljebb jelzi, hogy éppúgy függ képviselőinek meggyőző erejétől, és éppúgy kiszolgáltatott a módszerben benne rejlő saját hatóerőtől, mint más módszerek.

A könyv egyik különleges értéke a 22 külön lapon közölt és kommentárral ellátott zenei illusztráció. Tartok tőle azonban, hogy ezek a hasonmások a kétség-telenül önmagában is fontos illusztrációs hitelükön túl és a kommentárok ellenére is jelentős részben nehezen olvashatók és értelmezhetőek. Egy részükhöz egészen speciális zenei notáció-történeti ismeretekre van szükség, s van kotta (például az egyébként szenzációsan érdekes Schubert-keringő, amely Richard Strauss kézírásában maradt fenn), mely a reprodukció sajnálatosan rossz minősége miatt rendkívüli olvasási nehézségeket okoz. Mindezekhez akár egy-egy részlet közlése lett volna tanácsos, jól olvasható átírásban. Emlékeztetek rá, hogy egy olyan kiadvány, mint a *Musikgeschichte in Bildern* notációnak szentelt kötetei eredeti kottaképet és legalább részletátírást egyaránt közölnek. Amennyiben nem csak igen kevés szakértő olvasónak szánta a szerző és kiadó a munkát, s magyarul ilyen tárgykörben valóban rendkívül kevés ilyen speciális notációs ismeretekkel rendelkező olvasót találhatunk, a hasonmásközlés nem tekinthető elegendőnek. Mivel pedig a könyv a szélesebb művelt olvasóközönséget megszólító Typotex kiadónál jelent meg, nem pedig valamilyen zenetörténetre specializálódott szakkiadónál, az illusztrációs anyag bizonyos fokig „kifejtetlen”, illetve tényleges tartalmában nehezen ellenőrizhető marad. Mindez semmit sem von le a válogatás és a hozzáfűzött értő kommentár érvényességéből.

A véleményemben megfogalmazott valamennyi kétely és kérdés csupán észrevételeket kíván tenni egy rendkívül igényes és magas színvonalú gondolkodó munkájához. Dolinszky Miklós munkássága, egyes publikációi, közreadásai több kutatási területén is mind hazai, mind nemzetközi visszhangot kiváltottak. Ez azért is fontos, mert témái nem feltétlenül a nemzetközi érdeklődésre automatikusan számot tartható témák közül kerülnek ki. Ilyen például az Erkel-kutatás is, melyet egyértelműen nemzetközi szakmai diskurzusba sikerült bevonnia. Másfelől viszont az is nagyon fontos, hogy hozzájárulása egy kifejezetten nemzetközi zenetörténeti témához, amilyen Haydn szonátáinak közreadása, szintén kapott nemzetközi figyelmet. *Jelképtől jelig* című könyve is nagy felkészültségű, rendkívül igényes és egyéni hozzászólás a nyugati kultúrával kapcsolatos, többünk által is érzékelt, de kevesek által megfogalmazott, nyugtalanító kételyekhez.